

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-84>
УДК 343.8(477)-055.2

Петерімова О.Р.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЖІНКАМИ, ЗАСУДЖЕНИМИ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Анотація. У статті розглянута проблема відбування покарання жінками. Визначені особливості виконання покарання у виді позбавлення волі щодо засуджених жінок. Проведений аналіз основних заходів по виправленню та ресоціалізації жінок. Розглянуті психофізіологічні, моральні особливості жінок, необхідність збереження їх зв'язку з оточуючим світом. Названі передумови розвитку насильницької злочинності серед жінок, причини рецидивної жіночої злочинності. Додатково розглянуті особливості відбування покарання вагітними жінками та жінками, які мають дітей. Розглянуті пільги та заохочення, які застосовуються до жінок. Охарактеризовані умови, в яких перебувають засуджені до позбавлення волі жінки, в установах виконання покарань. Проаналізовані міжнародні правові документи щодо поводження з жінками-засудженими та їх дітьми.

Ключові слова: відбування покарання, позбавлення волі, засуджені жінки, ресоціалізація, установи виконання покарань.

Peterimova Olena

Yaroslav Mudryi National Law University

FEATURES OF SERVING THE SENTENCE BY WOMEN SENTENCED TO IMPRISONMENT

Summary. The article studies the growth of violence and stiffness among the population, including among women. The problem of serving women's sentences is considered. The peculiarities of execution of sentence in the form of imprisonment for convicted women are determined. The analysis of the main measures for the correction and re-socialization of women was carried out. The psychophysiological, moral peculiarities of women, the need to preserve their connection with the surrounding world are considered. The necessity of a special mechanism for overcoming the negative consequences of punishment, achieving the goal of correction, and, accordingly, as a general special training of the personnel of the institutions of serving the sentence, and the presence in their staff of specialist specialties is emphasized. The prospects for ensuring the practical implementation in Ukraine of the United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners, which would increase the level of humanization of the system of execution of punishment, are mentioned. These are the preconditions for the development of violent crime among women, the causes of recurrent female crime. In addition, the peculiarities of serving sentences for pregnant women and women with children are considered. The benefits and incentives that apply to women are considered. It is proposed to resolve issues concerning the stay of women and children in places of detention, to decide on the legislative level through a comprehensive in-depth study of the problems that arise in this area, not only by the state executive bodies, but also by the authorities which deal with children's institutions, relevant financial institutions, health care institutions, etc. Characterized conditions in which prisoners are sentenced to imprisonment of women in penitentiary institutions. The necessity of imposing on the administration of penitentiary institutions the obligation to explain all the rights to women convicted and to assist them in their implementation is indicated. For the fulfillment of such a duty, it is necessary to carry out continuous monitoring, as well as control over compliance with the living conditions of convicted women and their children. Analyzed international legal documents on the treatment of convicted women and their children.

Keywords: punishment, imprisonment, convicted women, resocialization, penal institutions.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні є дедалі більш помітним зростання насильства та жорсткості серед населення, у тому числі й серед жінок [1, с. 89]. З кожним роком все більше жінок вчиняють тяжкі та особливо тяжкі злочини, які характеризуються підвищеною агресивністю, і, відповідно, відбувають за них покарання у виді позбавлення волі.

Чинний Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України) у гл. 21 «Особливості відбування покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками та неповнолітніми» регулює питання щодо правового статусу засуджених жінок, закріплює для них певні пільги та заохочення тощо [2]. Проте урахування психофізіологічних, моральних особливостей жінок, підвищену рецидивну жіночу злочинність, пов'язану із складнощами постпенітенціарного періоду, зростання таких явищ як алкоголізм, проститу-

ція тощо можна зробити висновок про необхідність більш детального регулювання їх правового статусу та вдосконалення системи виправлення та ресоціалізації.

Нагальна потреба подальшого вдосконалення правової регламентації відбування покарання жінками підтверджується й статистичними даними, звіт про які надає Генеральна прокуратура України [3].

Так, в період з січня по грудень 2018 року правоохоронними органами було зареєстровано 126652 осіб, що вчинили злочини, серед яких 15176 жінок, що становить близько 12% від загальної кількості, на відміну від країн Європи, де відсоток жінок-злочинців складає лише 3-5%. До того ж такі відомості подаються без урахування статистичних даних з невідконтрольних Україні територій Донецької та Луганської області, а також з анексованої Автономної Республіки Крим. І, що

є не менш важливим, такі дані також не враховують латентну злочинність, яка останнім часом має тенденцію до зростання з різних на те причин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі аспекти даної проблеми розглядалися у роботах таких українських та зарубіжних правників, як В.В. Голіни, Ю.М. Антоняна, А.Б. Благої, В.А. Бадири, М.С. Басенко, М.Н. Голоднюк, І.О. Кирилової, І.В. Корзуна, М.В. Стрюк, Є.В. Середи, Л.О. Шевченка, Ю.А. Чеботарьової, О.М. Джужжи, О.Г. Колб, А.І. Зубкова, О.С. Міхліна, А.Е. Наташева, М.П. Мелентьева, П.Г. Пономарьова, Г.О. Радова, А.С. Ременсона, В.І. Селіверстова та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Жорстокість, занепад моральних цінностей, поширення алкоголізму та наркоманії, скрутне матеріальне становище населення, на жаль, стають наскрізними рисами сучасного суспільства і мають прямий зв'язок із поширенням жіночої злочинності. Саме тому існування дискусійних питань та відсутність комплексного дослідження даної проблеми підкреслюють актуальність нових наукових напрацювань у цій сфері.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей та проблем відбування покарання у виді позбавлення волі жінками, порівняння із зарубіжним досвідом та формулювання заходів, спрямованих на поліпшення системи виправлення та ресоціалізації.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою вдосконалення системи виправлення та ресоціалізації засуджених жінок є глибинне вивчення умов, які сприяли формуванню злочинної поведінки, вивчення родини, яка впливає на формування ціннісних орієнтацій, поглядів, інтересів і переконань особистості. Як показує практика, засуджені жінки зі стійкою криміногенною установкою, виховувались у сім'ях, де батьки були алкоголіками, наркоманами, і тому під час виправлення та ресоціалізації важливе значення має комплексний підхід до особливостей умов життя жінки до засудження, що дозволить вибрати найбільш ефективні форми попередження злочинів. За останній період спостерігається зростання злочинності серед жінок, що пов'язане з такими явищами, як бідність, нестаток, важке матеріальне становище, особливо серед одиноких жінок з малозабезпечених родин [4].

Під час вивчення особистості засудженої жінки як об'єкта виправного впливу поряд з негативними, антигромадськими властивостями і виявами, треба також враховувати соціально-демографічні ознаки, соціально-психологічні, індивідуальні, психологічні та біологічні властивості, де особливу увагу слід звертати не тільки на соціальні зв'язки, а й на індивідуальні ознаки особистості засудженої жінки. У виправних установках необхідно звертати увагу на риси характеру засуджених жінок, які можуть стримати їх від подальших злочинів, досліджувати емоції, темперамент, волю та інші риси, притаманні жінкам. Варто виділити музичні, художні, технічні, артистичні, наукові, педагогічні, організаційні й правові здатності засуджених жінок, які можуть допомогти їм не втратити зв'язок із навколишнім світом і спростити їх соціальну адаптацію після відбуття покарання.

Засудженні до позбавлення волі жінки становлять окрему специфічну категорію засуджених. Вони потребують особливого механізму подолання негативних наслідків покарання та досягнення мети виправлення. Більшість жінок характеризуються підвищеною сенситивністю та емоційністю. Їх життєві цінності та пріоритети різняться із чоловічими. Саме тому виховний вплив на жінок має здійснюватися дуже професійно, з урахуванням важливості зв'язків жінки з сім'єю, необхідності безперешкодного здійснення материнських функцій [5].

Як свідчать кримінологічні дослідження після відбуття покарання у вигляді позбавлення волі багато жінок стають соціально неадаптованими, особливо зараз (самотність, відсутність житла і роботи, сімейних і родинних зв'язків, надії на майбутнє). Наслідком цього є рецидив злочинів. Через невірний підхід до виправлення установи відбування покарань руйнують психіку жінок та їх зв'язок із зовнішнім світом. Такі жінки стають більш жорстокими та вдаються до нових злочинів без будь-якого жалю та каяття.

Саме тому чинним КВК України передбачаються особливі умови відбування покарання жінками, вагітними жінками, матерями-годувальницями та жінками, що мають дітей віком до трьох років. Так, наприклад, статтею 141 КВК передбачено: «При виправних колоніях, в яких відбувають покарання засуджені до позбавлення волі жінки, у разі потреби організуються будинки дитини. Засуджені жінки мають право влаштувати в будинки дитини своїх дітей віком до трьох років. Будинки дитини при виправній колонії є дитячим закладом. У будинках дитини діти перебувають під опікою адміністрації дитячого закладу на повному державному забезпеченні, їм створюються умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку. Якщо засуджена жінка не виявила бажання проживати в будинку дитини спільно із своєю дитиною, їй має бути надана можливість вільно спілкуватися з нею без обмежень. Не вважається обмеженням спілкування жінки із своєю дитиною, якщо від засудженої вимагається відвідувати дитину у час, вільний від виконання покладених на неї обов'язків». А статтею 142 КВК передбачається наступне заохочення: «Жінкам, які сумлінно ставляться до праці, у разі її наявності, і додержують вимог режиму, постановою начальника виправної колонії за погодженням із спостережною комісією дозволяється проживання за межами виправної колонії на час звільнення від роботи у зв'язку з вагітністю і пологами, а також до досягнення дитиною трирічного віку» [2].

Особливості правового статусу засуджених жінок закріплюються і міжнародними правовими актами. Так, Бангкокські правила (Правила ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, по відношенню до жінок-злочинниць, схвалені ГА ООН 21 грудня 2010 року, є першим міжнародним документом, який конкретно розглядає питання дітей жінок-ув'язнених. Вони пропонують набір базових рекомендацій щодо поводження з дітьми, які перебувають зі своїми матерями у в'язницях, щодо дітей, які відвідують своїх матерів у тюрмах, і міркувань, які повинні бути

прийняті до уваги при прийнятті рішень щодо розлучення матерів зі своїми дітьми.

Країни мають дуже різні закони щодо віку, до якого діти можуть залишатися зі своїми матерями у в'язниці, а також передбачають дуже різні умови перебування там. Правила встановлюють такий фундаментальний принцип, що «рішення дозволити дітям залишатися зі своїми матерями у в'язниці повинні ґрунтуватися на найвищих інтересах дітей. З дітьми, які перебувають зі своїми матерями у в'язниці, не повинні поводитися як з ув'язненими». Дані положення є дуже важливими, адже зв'язок матері і дитини є одним з вирішальних елементів на шляху виправлення та ресоціалізації засуджених жінок [6, с. 45].

Важливим фактором в Україні є те, що законодавець закріплює більшість норм як право, а не обов'язок адміністрації, що викликає випадки порушення прав засуджених жінок та зловживання владою посадовими особами адміністрації. Про це свідчить і факт того, що жодна засуджена жінка, яка має дитину до трьох років, згідно з журналістськими розслідуваннями станом на 2018 рік не скористалася правом мешкати за межами колонії. Насамперед, через відсутність належного роз'яснення наявності такого права та механізму його реалізації.

Недоліками у законодавстві є й те, що вищеванедені пільги поширюються на період до досягнення дитиною трьох років, після чого дитину «забирають» від матері та їх зв'язок втрачається. Жінки, позбавлені можливості реалізувати свої материнські обов'язки, стають розлученими, втрачають інтерес до навколишнього світу, впадають в депресію, що унеможливує процес виправлення та ресоціалізації.

Дослідження показують, що багато жінок-ув'язнених є єдиними або головними опікунами для своїх дітей, маючи крім цього і інші сімейні обов'язки. Ув'язнення, навіть на короткий термін, може надавати особливо руйнівний вплив на жінку та її дитину, якщо вона є єдиним або головним її опікуном, може надовго або навіть назавжди зруйнувати сімейні відносини [10].

Висновки і пропозиції. Специфічність категорії засуджених (емоційна враженість, не

усвідомлення переживань на рівні підсвідомого, сугестивність, властива жінкам різного віку та стану), потребує особливого механізму подолання негативних наслідків покарання, досягнення мети виправлення, а відповідно, як загальної особливої підготовки персоналу установ відбування покарання, так і наявності в їх штаті спеціалістів особливої направленості [8].

На адміністрацію установ виконання покарань має бути покладений обов'язок щодо роз'яснення всіх прав засудженим жінкам та сприяння їм у їх реалізації. За виконанням такого обов'язку необхідно здійснювати безперервний контроль, як і контроль за дотриманням умов життя засуджених жінок та їх дітей.

Питання, які стосуються перебування жінок та дітей в місцях позбавлення волі, повинні вирішуватися на законодавчому рівні шляхом комплексного глибинного вивчення проблем, які постають в цій сфері, не лише державними органами виконавчої системи, а й органами, що опікуються дитячими закладами, будинками дитини, відповідними фінансовими установами, закладами охорони здоров'я та ін., що дозволить вирішити такі проблеми в сукупності і довгостроково.

Доцільним також було б забезпечення практичного впровадження в Україні Правил ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, по відношенню до жінок-злочинниць (Бангкокські правила), які згадувалися раніше, що дозволило би підвищити рівень гуманізації системи виконання покарання.

Створення спеціальних центрів підтримки та психологічної допомоги як при установах відбування покарання, так і за їх межами, також сприяло би пришвидшенню виявлення причин і умов жіночої злочинності та їх викорененню, полегшувало би соціальну адаптацію жінки у постпенітенціарний період.

Отже, тільки шляхом поступового комплексного реформування пенітенціарної системи із урахуванням апробованого досвіду зарубіжних країн може бути досягнута головна мета покарання, а жінки, засуджені до позбавлення волі, зможуть повернутися у суспільство як повноправні його члени.

Список літератури:

1. Сметаніна Н.В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В.В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України / База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 24.03.2019).
3. Офіційний сайт Генеральної Прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
4. Неживець О.М. Виправлення та ресоціалізація жінок в пенітенціарних установах України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2013. № 59. С. 355–359.
5. Дуюнова Т.В. Особливості виконання довічного позбавлення волі стосовно засуджених жінок. *Форум права*. 2013. № 1. С. 280–283.
6. Романюк О.В., Човган В.О. Міжнародні стандарти, принципи і рекомендації в галузі виконання покарань та діяльності органів і установ виконання покарань. Біла Церква, 2016. 131 с.
7. Неживець О.М. Особливості правового регулювання режиму відбування покарання жінок в місцях позбавлення волі. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ : Ін-т держави і права НАН України, 2010. № 48. С. 466–471.
8. Чеботарьова Ю.А. Жінки в місцях позбавлення волі: деякі проблемні питання. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. № 3. С. 46–51.
9. Виноградова С.О. Виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі засудженими жінками (правовий аспект). *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 169–173.
10. Іваньков І.В. Загальна характеристика правил ООН щодо поводження з жінками-ув'язненими і заходів покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, для жінок-порушників 2010 року (Бангкокських правил). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 19–24.

11. Оніка Л.П. Міжнародні стандарти поводження із засудженими жінками та їх імплементація в законодавство і практику виконання кримінальних покарань в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 1/6. С. 153–158.

References:

1. Smetanina N.V. (2016). Naukovi pidxody do teoriiy zlochynnosti u suchasnij ukrayinskij kryminologiyi [Scientific approaches to the theory of crime in modern Ukrainian criminology]. Kharkiv : Pravo. (in Ukrainian)
2. Kryminalno-vykonavchij kodeks Ukrayiny / Baza danyx «Zakonodavstvo Ukrayiny». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (data zvernennya: 24.03.2019).
3. Oficijnyj sayt Generalnoyi Prokuratury Ukrayiny. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
4. Nezhyvecz O.M. (2013). Vypravlennya ta resocializaciya zhinok v penitenciarlyx ustanovax Ukrayiny [Correction and resocialization of women in penitentiary institutions of Ukraine]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V.M. Koreczkogo NAN Ukrayiny, № 59, pp. 355–359.
5. Duyunova T.V. (2013). Osoblyvosti vykonannya dovichnogo pozbavleniya voli stosovno zasudzhenyx zhinok [Features of life imprisonment in relation to convicted women]. *Forum prava*, № 1, pp. 280–283.
6. Romanyuk O.V., Chovgan V.O. (2016). Mizhnarodni standarty, pryncypy i rekomendaciyi v galuzi vykonannya pokaran ta diyalnosti organiv i ustanov vykonannya pokaran [International standards, principles and recommendations in the field of execution of sentences and activities of penal entities and institutions]. *Bila Cerkva*. (in Ukrainian)
7. Nezhyvecz O.M. (2010). Osoblyvosti pravovogo reguluvannya rezhymu vidbuvannya pokarannya zhinok v misyax pozbavleniya voli [Peculiarities of the legal regulation of the regime of serving women in prisons]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. Kyiv : In-t derzhavy i prava NAN Ukrayiny, № 48, pp. 466–471.
8. Chebotarova Yu.A. (2013). Zhinky v misyax pozbavleniya voli: deyaki problemni pytannya [Women in detention: some problematic issues]. *Visnyk Akademiyi advokatury Ukrayiny*, № 3, pp. 46–51.
9. Vynogradova S.O. (2015). Vykonannya (vidbuvannya) pokarannya u vydi pozbavleniya voli zasudzhenyx zhinokamy (pravovyj aspekt) [Execution (serving) of punishment in the form of imprisonment by convicted women (legal aspect)]. *Pravo i suspilstvo*, № 5, pp. 169–173.
10. Ivankov I.V. (2014). Zagalna xarakterystyka pravyl OON shhodo povodzhennya z zhinokamy-uv'yaznenyamy i zaxodiv pokarannya, ne pov'yazanyx z pozbavlenyamy voli, dlya zhinok-porushnykiv 2010 roku (Bangkokskyy pravyl) [General characteristics of the United Nations rules on the treatment of women prisoners and non-custodial measures for offending women in 2010 (Bangkok Rules)]. *Byuleten Ministerstva yustyciyi Ukrayiny*, № 3, pp. 19–24.
11. Onika L.P. (2014) Mizhnarodni standarty povodzhennya iz zasudzhenyx zhinokamy ta yix implementaciya v zakonodavstvo i praktyku vykonannya kryminalnyx pokaran v Ukrayini [International standards for the treatment of women convicted and their implementation in the law and practice of the execution of criminal punishment in Ukraine]. *Naukovi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu*, № 1/6, pp. 153–158.